

HOOFDSTUK 12 VERKLARENDE WOORDENLIJST

In deze lijst worden termen en minder bekende woorden verklaard die op verschillende plaatsen in het boek worden gebruikt. Voor verklaringen van de wetenschappelijke namen van amfibieën en reptielen, zie hoofdstuk 2.

adult een dier dat het volwassen levensstadium heeft bereikt en in principe mee kan doen aan de voortplanting. Zie ook: subadult, juveniel.

aestivatie overzomerling, een periode van zomerrust die vooral voorkomt voor in warmere, zeer droge klimaten (zie ook hibernatie).

albinisme een zeldzame genetische afwijking, veroorzaakt door een recessief genetisch gen, waardoor de kleurpigmenten die verantwoordelijk zijn voor donkere kleuren (melaninen) ontbreken (zie ook albino).

albino dier met albinisme.

Amersfoortcoördinaten het net van coördinaten op de Nederlandse topografische kaarten, genoemd naar het punt van oorsprong, de Onze-Lieve-Vrouwe-kerk te Amersfoort.

amplex / amplexus paarhouding van amfibieën, waarbij het mannetje het vrouwtje met zijn voorpoten omklemt (zie ook axillaire amplex, lumbaire amplex).

arboreaal boombewonend.

areaal het verspreidingsgebied van een soort.

atlasblok een blok van 5x5 km, ook wel uurhok genoemd. Zie ook uurhok.

autotomie het laten vallen of loslaten van een deel van de staart als verdedigings- en/of afleidingsmechanisme.

axillaire amplex de paarhouding waarbij het vrouwtje door het mannetje onder de oksels wordt omklemd. Zie ook lumbaire amplex.

bestiarium (mv. bestiaria) een middeleeuws, met tekeningen verlichtigd handschrift. Hierin worden fabeldieren, echte dieren, planten, stenen en fabelachtige mensenrassen besproken – alle gepresenteerd als echt bestaand. Het gaat vaak om een mix van overgeleverde ooggetuigenverslagen en (christelijke) metaforen.

biogeografie de studie van de verspreiding van dieren en planten en de oorzaken daarvan.

biotische factoren factoren uit de levende natuur (bijvoorbeeld predatoren, parasieten en voedsel).

boreaal noordelijk, een term die in Europa vooral wordt gebruikt voor soorten met een zwaartepunt van hun verspreiding in Scandinavië.

carnivoor vleesetend.

chromosoom een streng genetisch materiaal (DNA), bestaand uit aan elkaar gekoppelde basenparen. Groepjes basenparen vormen de genen.

cloaca lichaamsopening voor excretie van zowel ontlasting, urine, sperma en eieren.

copulatie paring.

cultuurvliedder een organisme dat bij zijn verspreiding en in zijn voorkomen gevoelig is voor alle vormen van menselijke invloeden (verstoring, versnippering, vervuiling etc.). Meestal te vinden in relatief ongestoorde natuurgebieden en reservaten.

cultuurvolger een organisme dat bij zijn verspreiding en in zijn voorkomen gebruik maakt van de mogelijkheden die

de mens biedt (bijvoorbeeld amfibieën in tuinvijvers, reptielen in weg- en spoorbermen; akkerorganismen).

decade een periode van 10 dagen.

detritus organisch afval (van planten en dieren), dat in zijn verdeelde toestand in het water zweeft en dikwijls een belangrijk bestanddeel is van het bodemsubstraat.

dikkop de larve van een kikker of pad.

diploïd een cel/individu met een dubbele (diploïde) set chromosomen in de celkernen, alleen de mannelijke geslachtschromosomen zijn verschillend. Geslachtscellen van diploïde soorten bezitten één chromosomenset en zijn haploïd. Soorten bezitten doorgaans twee chromosomensets. Deze worden gevormd nadat er uitwisseling (recombinatie) tussen beide chromosomensets heeft plaats gevonden, zodat de geslachtscellen niet geheel identiek zijn aan de ouderchromosomen. Zie ook haploïd en triploïd.

dispersie het proces van uitzwermen van dieren.

dorsaal op de rugzijde.

dorsolateraal aan de zijkant van de rug.

drachtig de toestand waarin een vrouwtje van een diersoort ontwikkelende, bevruchte eieren in haar lichaam draagt. Voor mensen wordt hiervoor 'zwanger' gebruikt.

droogdal een dal dat gedurende de laatste ijstijd gevormd is door afstromend regenwater en gesmolten sneeuw. Vanwege de doorlatendheid van de bodem, bevat het dal geen water.

ecologie de studie van de relaties tussen organismen en het milieu waarin zij leven.

eitand een embryonaal hulporgaan bij reptielen voor het openen van de eischal.

endeem soort met een beperkt verspreidingsgebied.

ethologie de studie van het gedrag van dieren.

etymologie de studie van de oorsprong en geschiedenis van woorden.

eutrofiëring proces van voedselrijker worden.

eutroof voedselrijk. Zie ook mesotroof en oligotroof.

familie de eenheid in de systematiek van het planten- en dierenrijk, waarin geslachten zijn ondergebracht.

fenologie de studie van cyclisch (bijvoorbeeld jaarlijks) terugkerende natuurverschijnselen.

fenotype de uiterlijke verschijningsvorm: het totaal van alle waarneembare eigenschappen (kenmerken) van een individu. Het is het resultaat van de genetische aanleg van een individu en de invloed daarop van zijn omgeving. Zie ook genotype.

femoraal op het dijbeen gelegen.

fylogenetisch betrekking hebbend op de evolutionaire afstammingsrelaties van organismen.

gameet een geslachtscel, mannelijk of vrouwelijk.

genoom het totale genetische materiaal van een individu.

genotype de erfelijke aanleg van een individu (zie ook fenotype).

geslacht 1. eenheid in de systematiek van het planten- en dierenrijk, waarin soorten zijn ondergebracht (ook genus genoemd). 2. Sekse van een dier of plant.

graft een door landbouwers aangelegd talud dat als bescherming dient tegen erosie, ook bedoeld om het wegspoelen van meststoffen tegen te gaan.

habitat het leefgebied van een soort, gezien vanuit die soort met alle voor die soort noodzakelijke biotische en abiotische factoren.

halskraag een dwarsrij van aaneengesloten schubben, die de achterrand van de keelschubben vormt.

haploïd Een cel/individu met één set chromosomen. Geslachtscellen bevatten doorgaans één set chromosomen.

hemiclitoris de helft van het gepaarde vrouwelijke voortplantingsorgaan bij hagedissen en slangen, normaal verborgen in de staartwortel. Zie ook hemipenis en hemipenes.

hemipenis de helft van hemipenes (zie onder).

hemipenes het gepaarde mannelijke voortplantingsorgaan van hagedissen en slangen, normaal verborgen in de staartwortel. Zie ook hemiclitoris.

herpetofauna amfibieën en reptielen.

herpetologie studie van amfibieën en reptielen.

hibernatie overwintering.

hibernaculum overwinteringsplek.

hybride een kruising tussen twee soorten. Meestal zijn hybriden onvruchtbaar, maar de bastaardkikker is hierop een uitzondering.

hydrodynamiek fysische en chemische invloeden van water (duur, diepte en tijdstip van overstroming, stroming, golfslag alsook kwaliteit van het water). Zie ook morfodynamiek.

home range leefgebied, een ruimtelijk vlak waarin een dier het grootste deel van zijn dagelijkse activiteiten uitvoert (voedsel zoeken, thermo- en vochtregulatie, schuilgelegenheden opzoeken etc.). Deze home range wordt soms verlaten i.v.m. bijvoorbeeld de voortplanting (paring en eiafzet).

IPI-code Interprovinciale Inventarisatie-eenheden; een stel

sel van codes om habitats te karakteriseren en in te delen.

juveniel een jong, nog niet geslachtsrijp dier voor zijn/haar eerste overwintering. Na de eerste overwintering spreekt men van subadult. (zie ook subadult en adult).

klepton een bastaardorganisme dat zichzelf in stand kan houden door kruising met een van de oorspronkelijke oudersoorten, waarbij die oudersoort zichzelf niet als soort voortplant. Zie ook synklepton.

kolk een water dat ontstaan is na een dijkdoorbraak. Te herkennen aan hun min of meer ronde vorm, vaak is de dijk ter plaatse omgeleid in een bocht. Jonge kolken zijn relatief diep. Zeer oude kolken die niet vergraven zijn worden steeds ondieper en verlanden uiteindelijk. In delen van het land wiel, weel of waai genoemd.

larve een stadium in de ontwikkeling van een diersoort, dat na een gedaanteverwisseling het uiterlijk van het volwassen dier krijgt.

lateraal aan de zijkant.

lumbaire amplex de parhouding waarbij het vrouwtje door het mannetje in de lendenen wordt omklemd.

meander een lus in de loop van een beek of rivier. Deze bochten hebben de natuurlijke neiging steeds wijder te worden, tot het punt waarop ze zichzelf afsnijden (meanderdoorbraak); als dit gebeurt wordt de meander zelf een 'dode' meander.

melanisme een situatie waarin een dier een ongewoon grote hoeveelheid donker pigment heeft, zodat het er zwart of nagenoeg zwart uitziet.

metamorfose gedaanteverwisseling. Proces waarbij een larve zich ontwikkelt tot juveniel.

metapopulatie een complex van populaties waarbinnen uitwisseling van individuen plaatsvindt.

mesotroof enigszins voedselrijk. Zie ook eutroof en oligotroof.

morfodynamiek mechanische krachten die worden uitgeoefend door water en sediment (erosie, transport en afzetting van sediment; stroming van water en golfslag). Zie ook hydrodynamiek.

neotenie het verschijnsel waarbij larven van amfibieën niet metamorfoserend, maar wel doorgroeien en vaak geslachtsrijp worden.

nevengeul een rivierarm die aan een zijde (niet meestromende geul) of aan beide zijden (meestromende nevengeul) in contact staat met de rivier.

nominaat de ondersoort met dezelfde naam als de soort. Deze situatie ontstaat wanneer een ander deel van de soort onder een aparte ondersoortnaam wordt afgescheiden. Zo wordt *Natrix natrix natrix* de nominaatondersoort van de ringslang genoemd.

oligotroof voedselarm. Zie ook eutroof en mesotroof.

orde de eenheid in de systematiek van het planten- en dierenrijk, waarin families zijn ondergebracht.

overhoek een oppervlakte grond, van doorgaans beperkte afmeting die niet (intensief) wordt gebruikt en ingeplant kan zijn of met bijvoorbeeld ruigte begroeid is.

ovipaar eierlegend. Uit de eieren komen jonge dieren tevoorschijn.

ovovipaar eierlevendbarend. Eieren komen uit op het moment van leggen of korte tijd erna.

ovulatie eisprong.

parotoiden gepaarde grote klieren achter de ogen op de kop en de nek bij veel amfibieën. Meest opvallend bij echte padden en vuursalamanders.

pH maat voor de zuurgraad, uitgedrukt in een maat voor de waterstofionenconcentratie. Variërend op een schaal van 1 tot 14. pH < 7 zuur, pH > 7 basisch.

populatie een groep van planten of dieren van dezelfde soort, die op een bepaald moment op een bepaalde plaats bij elkaar groeit of leeft.

predator een natuurlijke vijand die meestal veel groter is dan de prooi en deze doodt en opeet.

rabatten langwerpige ophogingen die gelegen zijn tussen greppels. De grond die uit de greppels afkomstig is wordt gebruikt om het rabat mee op te hogen. Methode voor bosbouw, meestal toegepast op natte, moerasachtige bodems.

refugium een gebied waar een soort overleeft terwijl hij elders niet voorkomt.

reproductie voortplanting.

ruderaal terreingesteldheid in sterk door de mens verstoorde situaties.

spermatofoor geleiachtig pakketje met zaadcellen dat door mannelijke salamanders wordt afgezet en door vrouwtjes met de cloaca wordt opgenomen.

spiraculum de uitstroomopening van het voor de ademhaling opgenomen water bij larven van kikkers en padden.

subadult een nog niet volwassen dier dat nog niet aan de voortplanting meedoet. De term wordt meestal gebruikt ter onderscheid met juveniel, een dier dat zijn eerste winter-slaap nog moet doormaken. Bij enkele soorten duurt het

subadulte stadium slechts een jaar (bijvoorbeeld levendbarende hagedis, groene kikker) bij andere soorten twee of meerdere jaren. Zie ook *adult*.

subcaudalia de schubben aan de onderkant van de staart.

successie de opvolging van een levensgemeenschap door een volgende levensgemeenschap.

synklepton een verzameling van zeer verwante soorten en hun kruisingen. Wordt vaak gebruikt om het complex van groene kikkers wetenschappelijk te benoemen. Afgekort als 'synkl.' tussen de geslachts- en de soortnaam. Zie ook *klepton*.

taxon een herkenbare groep organismen, bijvoorbeeld een soort, een geslacht of een familie.

territoriaal een gebied verdedigend.

tibia scheenbeen.

thermoregulatie temperatuurregulatie.

triploïd een cel/individu met drie i.p.v. twee chromosomen in de celkernen. Komt bijvoorbeeld voor bij groene kikkers. Bij triploïde bastaardkikkers meestal twee chromosomensets van de poelkikker en een van de meerkikker.

uurhok een blok van 5×5 km, ook wel atlasblok genoemd.

ventraal op de buikzijde.

vivipaar levendbarend. De jonge dieren worden levend geboren.

vorkstaart een secundaire, misvormde staart die gesplitst is in twee delen.

winterhabitat een plaats waar dieren voor de overwintering naar toegaan. Het omvat meer dan alleen het hol waarin de winterslaap plaatsvindt. In de directe omgeving van een hibernaculum kunnen zowel in voor- als najaar wekenlang dieren actief zijn en bij sommige soorten vinden er ook de paringen plaats.

